

TEKST & UITLEG

Mijn vriend Barend is taalfilosoof in spe. Ik studeer voor interdisciplinair kunstenaar en heb een grote voorliefde voor taal als materiaal. Vanuit deze hoedanigheden leek het ons nuttig, leerszaam en leuk om zelf ook eens een tekst te schrijven: we hadden het plan opgevat om in 24 uur een novelle te schrijven. Al na het eerste uur gaven we dat op. Proza bleek lastig.

Het nam niet weg dat we doorschreven. Ik vertelde onze plannen aan mijn hoofddocent. ‘Novelle. Dat klinkt wel heel erg Proust. Waarom kun je het niet gewoon tekst noemen?’. Ik denk dat dit de eerste keer is dat ik zijn advies opgevolgd heb. De tekst die we in het half jaar erna schreven presenteerden we dan ook onder de titel ‘werktitel: tekst’. Hij was trouwens wat korter geworden dan een novelle. 8 en een halve minuut, om precies te zijn, want we gingen hem voordragen. In Antwerpen, wat leuk was, en op mijn expositie in Den Haag, wat gezellig was.

Het schrijfproces was fascinerend geweest: we genoten van de mechanismen waarmee een verhaal, waarmee representatie tot stand komt. Het enorme effect van het veranderen van één voornaamwoord, of het weglaten van een bijvoeglijke bepaling.

We hadden ons best gedaan om elke vorm van plot en psychologie te vermijden, en geen eenduidige personages ten tonele te voeren. Groot was dan ook de onthutsing toen mijn begeleidend docent Michael het een ‘tekst over jongens die naar meisjes kijken’ noemde. En ook docent Sanne vond het toch ook vooral erg een verhaal, een lief verhaal. De taal had ons beet; waar wij haar tot onderwerp hadden willen maken had zij ons een verhaaltje doen vertellen. We beklagden ons hierover tegen de eerste echte schrijver die we in Antwerpen tegen het lijf liepen.

Deze schrijver was Oscar van den Boogaard. In korte tijd wisselden we rake woorden op de dansvloer. Hij zei: ‘je ontkomt er niet aan. Het gaat altijd over de vorm, het gaat altijd over de taal, het gaat altijd over de waarheid, het gaat altijd over de liefde’.

Terug in Den Haag dacht ik na over dit gesprek. Dit was leuke taal over taal. Waar we het over hadden, was wat me ook tijdens het schrijven gefascineerd had, maar wat in het eindresultaat niet zo naar voren kwam: de manier waarop betekenis tot stand komt in taal. Ik bedacht dat ik geen verhaal hoefde te schrijven om het hier over te hebben: ik kon er ook gewoon over praten. Met mensen als Oscar, mensen die hun leven hebben gewijd aan de woorden. Ik ging op zoek naar gesprekspartners.

Dat ik Oscar hiervoor zou vragen spreekt vanzelf. En snel dacht ik ook aan Arie Verhagen, mijn hoogleraar taalkunde in Leiden. Hij krijgt het al in zijn eerstejaarscolleges voor elkaar om aan de hand van basale taaluitingen abstracte thema’s aan te pakken, zoals de invloed van taal op niet-talig denken, en het primaat van de argumentatieve functie van taal boven de beschrijvende. Een vertaler, tenslotte, leek me bij uitstek iemand die tussen de talen leeft, en zodoende ziet hoe de woorden de dingen maken. En aangezien mijn favoriete vreemde taal Frans is, en ik een voorkeur heb voor taal over taal, kwam ik uit bij Rokus Hofstede, die veel experimentele fictie heeft vertaald, maar ook literaire filosofen zoals Roland Barthes.

Wat wilde ik nu eigenlijk weten? Of waarom? Waarom wilde ik, of wil ik, weten hoe betekenis en samenhang tot stand komen? Ik denk dat het ermee te maken heeft, dat het ontstaan van betekenis en samenhang voor mij altijd wat wonderlijk overkomt. Ik bedoel, de werkelijkheid is me nooit bijster samenhangend voorgekomen. En toch ontkom je niet aan het idee dat je

wilt dat er enige fundering is, buiten jou, voor de dingen die je doet. Je wilt dat het goed is om de dingen die je doet te doen.

Ik schreef mijn docent Taco hierover: ‘Ik ben er eens voor gaan zitten om te bedenken wat ik nu eigenlijk wil horen van die mensen; wat ik wil laten zien. Het gaat om deze paradox: ik ben er van overtuigd dat niets zeker is – dat ik, bij alles wat ik zeg, net zo goed het tegenovergestelde had kunnen beweren. Maar hoe bouw je als je weet dat er geen fundament is? Hoe construeer je samenhang als je weet dat er geen samenhang is? Hoe zet je ferme stappen op drijfzand? Misschien is dat wat de beroemde mannen bedoelden. “I can’t go on, I’ll go on” zei Beckett. “I have nothing to say and I’m saying it” zei Cage. En Peter Brook zegt: “We must open up our empty hands and show that really there is nothing up our sleeves. Only then can we begin.” Ik denk dat dit is wat ik wil: praten met mensen die de taal en dus de werkelijkheid helemaal hebben afgebroken, om te zien waar ze zijn gaan bouwen.’

Ik had een kader, ik had mensen, ik ging met ze praten. Het gesprek met Arie kwam langzaam helemaal los van de grond. En ging uiteindelijk helemaal waar ik het over wilde hebben. Rokus was aanvankelijk sceptisch over de algemeenheid van mijn vragen – maar met een concreet boek als aanleiding wisten we bij vlagen toch een heel persoonlijk soort abstractie te bereiken. Oscar vond ons gesprek ‘lucide en speels’. Ik had zo mijn twijfels. Maar dat kwam, bedacht ik me achteraf, omdat hij me gedurende het hele gesprek niet aankeek.

De drie gesprekken kun je nalezen in het boekje ‘Tekst & uitleg’, dat ook op deze expositie ligt. Op de witte tafel. Met de opnames wilde ik iets maken dat zonder al te veel moeite als scheppende kunst te karakteriseren zou zijn: dat hoor je nu. En foto’s, die zie je dus. Aan de muur vind je ook ‘werktitel: tekst’. En je leest nu deze tekst. Dit zo bij elkaar, dit is mijn eindexamenwerk.

Rokus houdt niet van romans, zegt hij, met ‘personages die ten tonele worden gevoerd met een voornaam, waar je in kunt geloven, die een levensloop hebben en waarmee iets gebeurt, en die aan het eind veranderd zijn door wat ze hebben meegeemaakt’. Ik ook niet. Toch merk ik dat ik zojuist iets dergelijks gedaan heb. Ik presenteer mijzelf als een ik, een personage in een verhaal, met een samenhangende geschiedenis. Ik heb volstaan aan de romantische behoefte mezelf uit te spreken. En dat er voor elk verhaal dat je vertelt, en dus ook voor dit verhaal, geen fundering is in de werkelijkheid, dat maakt me eigenlijk niet zo gek veel meer uit.

‘Je kunt niet tegelijkertijd het spel spelen en de regels ervan ter discussie stellen. Maar je kunt dat wel als één persoon doen.’ zegt Arie. ‘Kunst is het enige spel wat je kunt spelen en waarvan je tegelijkertijd de regels ter discussie kunt stellen’ zegt Michael. Ik weet niet of dat zo is. Waar je als wetenschapper weinig variatie hebt in de vorm, kunnen ze in hun inhoud hun originaliteit laten zien, in hun vraagstelling. Het lijkt me dat kunstenaars toch meestal dezelfde vragen stellen, maar dat zij in hun vorm mogen variëren. In beide gevallen lijken de marges me nogal smal.

Maar zoals ik net al zei: of er enige werkelijke grond is voor wat ik doe, maakt me nu minder uit. In diezelfde werkelijkheid is namelijk wel degelijk iets veranderd: dit verhaal dat ik nu vertel, dat bestond gisteren nog niet.

’s-gravenhage, juli 2006